

(NE) KONKURENTNOST I ULOGA LJUDSKOG KAPITALA U KREIRANJU KONKURENTSKE PREDNOSTI

Vladimir Mitrović, Ivana Mitrović

Rezime: Nove privrede organizuju se oko svetskih mreža kapitala, upravljanja i informacija, čija je osnova tehnološka. Pri tome i sve veće dinamiziranje međunarodne trgovine i pojava agresivnije konkurencije na kompetitivnom i globalnom tržištu menjaju pravila igre i pozicije koje pojedini činioci imaju u kreiranju konkurentske prednosti na svetskom tržištu. Tehnološki razvoj, inovacije, znanje i veštine postaju faktori od krucijalnog značaja za razvoj jedne ekonomije i njenih preduzeća. Pravilno upravljanje ljudskim kapitalom je direktan izvor poboljšanja kvaliteta i produktivnosti rada, pa sa tim i konkurentnosti a najvažniji preduslov za ostvarivanje tog cilja jeste kvalitetno obrazovanje. Investiranje u ljude i veštine je neophodno, jer je to jedini način da se očuva i unapredi konkurentnska prednost. Potreba za stalnim obrazovanjem je uzrokovana velikom dinamizmom savremenog društva, brzim tehničko-tehnološkim razvojem, posebno IKT, što zahteva stvaranje novih znanja i veština, kao i stvaranje novih zanimanja, ali istovremeno taj resurs se mora kontinuirano razvijati i usavršavati

Ključne reč i faktori konkurentnosti, izvori konkurentnosti, ljudski kapital, znanje, poslovanje

1. UVOD

Konkurentnost je danas postala dominantna ekonomska tema. Njenom značaju je pored tradicionalne potrebe da se bude konkurentniji, dakle bolji od drugih, doprineo je razvoj i globalizacija svetskog tržišta kao i tekuća ekonomska kiza, koju prolaze sve pa i srpska privreda. Podizanje nivoa konkurentske sposobnosti nacionalne privrede osnovna je pretpostavka stabilnog rasta, odnosno povećanja zaposlenosti i kvaliteta života stanovništva. Bez obzira o kom se nivou konkurentnosti privrede radi u oštrom konkurentskom takmičenju pobeđuju oni koji stvaraju što vrednije proizvode i usluge uz rast efikasnosti.

Gledajući ocene konkurentnosti srpske privrede prema većini indikatora datih od strane relevantnih institucija, jasno se vidi da je ona niska. Konkurentne prednosti su u manjini u odnosu na konkurentne nedostatke. I pored toga što je Srbija, iz najniže faze konkurentnosti (konkurentnost zasnovana na raspoloživim faktorima i prirodnim resursima uz niske cene i produktivnost), prešla u grupu zemalja gde se konkurentnost zasniva na povećanju efikasnosti proizvodnih procesa i povećanja kvaliteta proizvoda, zbog usporenog procesa sprovođenja strukturnih reformi, srpska privreda nije se svrstala u privrede čiji je rast zasnovan na proizvodno tehnološkim inovacijama. S obzirom da je uključivanje u globalne svetske tokove i dalje prioritetan cilj ekonomske politike i da će se u tom pravcu preduzimati konkretne mere i akcije, realno je očekivati uspešniji razvoj privrede Srbije u narednom periodu.

Savremene tendencije razvoja zemalja tržišne privrede pokazale su da se obrazovanje i stvaranje ljudskog kapitala, kada je reč o razvoju i primeni novih tehnoloških dostignuća, nalaze u samom vrhu ciljnih prioriteta globalnih nacionalnih strategija i politika socijalnog, ekonomskog i tehnološkog napredka. Imajući u vidu i da se efekti obrazovanja ne odražavaju samo na pojedince, već i na društvo u celini, može se reći da znanje postaje osnovni razvojni faktor. Kvalitetno obrazovanje stvara takve stručnjake koji će moći da se uključe u oštru međunarodnu konkurenciju. Napreduju samo oni koji znaju nemilosrdno pravilo, da jedino najorganizovaniji, najsposobniji i najbolji, tj. samo oni najkvalitetniji reflektuju na prvo mesto.

1. Nivo nacionalne konkurentnosti i stadijum konkurentnog razvoja zemlje

Dinamičke promene savremenog poslovnog okruženja utiču na promenu međunarodne konkurentnosti država i stvaranja novih izazova. Pozicija pojedinih zemalja prema određenim aspektima konkurentnosti predmet je analize različitih međunarodnih institucija. Cilj takvih istraživanja nije samo puko utvrđivanje redosleda zemalja, već pružanje mogućnosti zemljama da uoče vlastite nedostatke i da njihovim otklanjanjem poboljšaju svoju konkurentnost. Jedan od najpoznatijih autoriteta u oblasti merenja konkurentnosti sigurno je Svetski ekonomski forum (World Economic Forum-WEF) iz Davosa. Svetski ekonomski forum analizira veliki broj faktora koji utiču na stanje konkurentnosti privrede jedne zemlje, ali uvek polazi od mikroekonomske konkurentnosti, što znači da je privreda konkurentna ukoliko su njena preduzeća konkurentna na svetskom tržištu.

(Ne) Konkurentnost i uloga ljudskog kapitala u kreiranju konkurentske prednosti,

Tabela 1. Globalni indeks konkurentnosti-rang i rezultati

Godina	2012		2013		2014		2015	
	Ra.	Re	Ra.	Re.	Ra.	Re	Ra.	Re.
Švajcars.	1	5,72	1	5,5	1	5,67	1	5,76
SAD	7	5,47	3	5,5	5	5,48	3	5,61
Danska	12	5,29	13	5,3	15	5,18	12	5,33
Češka	39	4,51	37	4,5	46	4,43	31	4,69
Slovenija	56	4,34	70	4,2	62	4,25	59	4,28
Crna G.	72	4,14	67	4,2	67	4,20	70	4,20
Mađarsk.	60	4,30	80	4,0	63	4,25	63	4,25
Albanija	89	3,91	97	3,8	95	3,85	93	3,93
Slovačka	56	4,34	75	4,1	78	4,10	67	4,22
Rumuni.	78	4,07	59	4,3	76	4,13	59	4,32
Srbija	95	3,87	95	3,9	101	3,77	94	3,89
Makedon.	80	4,04	63	4,3	73	4,14	60	4,28
Bugarska	62	4,27	54	4,4	57	4,31	54	4,32
Hrvatska	81	4,04	77	4,1	75	4,13	77	4,07

Izvor: The Global Competitiveness Report 2012, 2013, 2014. 2015. WEF, Geneva

Ako posmatramo rangirane zemlje na rang listi svetske konkurentnosti u “Izveštaju o globalnoj konkurentnosti 2015-2016” iz 2015.godine, kojim je obuhvaćeno 140 zemalja vidimo da Srbija zauzima 94 poziciju prema Indeksu globalne konkurentnosti (Global Competiveness Index – GCI) sa BDP “per capita” od 6,123 USD¹. Kao što se vidi Srbija je u 2015.godini, u odnosu na predhodnu 2014.godinu ostvarila rast ranga za 7 mesta i neznatno popravila ocenu sa 3.77.na 3.89. Evidentno je da je proces unapređenja konkurentnosti privrede krenuo uzlaznom linijom ali nije išao zadovoljavajućim tempom, odnosno rang i rezultati jasno ukazuju na još uvek lošu poziciju i nisku konkurentnost privrede Srbije na globalnom nivou. Dalje to ukazuje da institucionalne reforme nisu u dovoljnj meri osnažile institucije koje su preduslov razvoja tržišne privrede. Ako posmatramo privrede iz okruženja, videćemo da se one nalaze negde na sredini rang liste. Kao najkonkurentnija privreda u 2015.godini se izdvojila privreda Makedonije, koja je za 13 mesta popravila svoj položaj i nalazi se na 60.mestu, a 2014.godine bila je na 73.mestu. Sledi privreda Slovenije koja je zabeležila blagi porast, dok blagi pad beleži privreda Hrvatske sa 75.mesta na 77.mestu.

Skoro sve zemlje iz okruženja Srbije, nalaze se u drugoj fazi razvoja, osim Hrvatske i Mađarske koje su na prelazu ka ekonomski najačoj grupi zemalja, u kojoj se već nalazi Slovenija kao vodeća zemlja u regionu, BDP

¹ The Global Competitiveness Report 2015-2016. WEF, Geneva , str. 316.(2015)

„per capita“ od 24,019 USD. Po nivou BDP „per capita“ Srbija se nalazi na sredini druge faze.

Ako analiziramo rang i rezultate Srbije po podindeksima i stubovima. Indeks globalne konkurentnosti u 2015.godini, predstavljene u (tabeli 2) možemo zapaziti koji su to faktori uzrok niskog nivoa međunarodne konkurentnosti srpske privrede.

Tabela 2. CGI-12 stubova konkurentnosti zemalja iz okruženja 2015.godina

	Sr.	Hr.	Bi H	C.G	Ma.	Al.	Sl.
CGI	3,9	4,1	3,3	4,2	4,3	3,9	4,3
Podindeks A: Osnovni faktori	4,1	4,6	4,2	4,7	4,7	4,1	4,9
1.Stub: Institucije	3,2	3,6	3,2	3,9	4,1	3,7	3,9
2.Stub: Infrastruktura	3,9	4,6	3,1	4,0	3,8	3,6	4,8
3.Stub: Makroekonomska stab.	3,6	4,2	4,3	4,6	4,9	4,0	4,4
4.Stub:Zdravstvo i osn. obrazovanje	5,9	5,9	6,0	6,2	5,1	6,0	6,4
Podindeks B: Faktori efikasnosti	3,8	4,1	3,5	4,0	5,6	3,8	4,2
5.Stub: Visoko obrazovanje i obuka	4,3	4,6	3,8	4,6	4,1	4,7	5,4
6.Stub: Efikasnost tržišta robe	3,7	4,1	3,7	4,3	4,8	4,3	4,5
7.Stub: Efikasnost tržišta radne snage	3,7	3,8	3,4	4,2	4,7	4,0	4,0
8.Stub: Složenost finasijskog tržišta	3,2	3,6	3,3	4,3	4,1	3,2	2,9
9.Stub : Tehnološka spremnost	4,5	4,7	3,6	4,3	4,1	3,4	5,1
10.Stub: Veličina tržišta	3,7	3,6	3,1	2,2	2,9	3,0	3,4
Podindeks C: Inovativni faktori	3,0	3,4	3,1	3,5	3,6	3,2	4,0
11.Stub: Složenost.poslovanja	3,1	3,8	3,3	3,6	3,9	3,7	4,1
12.Stub: Inovacije	2,9	3,1	2,8	3,3	3,4	2,8	3,8

Izvor: The Global Competiveness Report 2015-2016.WEF, Geneva, str. 92-371. (2015)

Posmatrano u okruženju, Srbija je na začelju zemalja koje kroz rast efikasnosti i inovativnosti teže povećanju konkurentnosti. Indikatori konkurentnosti pokazuju da Srbija donekle ima prednost u odnosu na prosek zemalja iz okruženja koje se nalaze u drugoj razvojnoj fazi, jedino u oblasti zdravstva i osnovnog obrazovanja, dok značajno zaostaje u oblasti efikasnosti i sofisticiranosti poslovanja. Za ostale indikatore može se reći da su im približno izjednačeni.

Detaljnija analiza Indeksa globalne konkurentnosti prema rang u ukupno 111 indikatora, raspoređenih u 12 stubova, pruža nam mogućnost za utvrđivanje konkurentne prednosti rang (1-50) i slabosti rang (preko 50)

(Ne) Konkurentnost i uloga ljudskog kapitala u kreiranju konkurentne prednosti,

svih rangiranih zemlja. Tako od 111 indikatora Srbija ima 16 prednosti i 95 nedostataka. Napredak u kvalitetu je ostvaren kod naučnog obrazovanja, u opremljenosti telefonima i internet protoku, ukupnoj visini poreza i nameta, vremenu potrebnom za pokretanje biznisa, niskim nadnicama i troškovima otpuštanja radnika. Ostali indikatori nalaze se ispod svetskog proseka i učinili su da Srbija zauzima poslednje mesto među bivšim jugoslovenskim republikama i bude među najnekonkurentnijim evropskim zemljama, koji se na najbolji način oslikava projekcijama i stvarnim rastom izvoza, kretanjem trgovinskog deficita i prilivom stranih direktnih investicija. Najproblematičniji faktori za poslovanje u Srbiji su: pristup finansijama (14,8%), neefikasna državna birokratija (11,9%), politička nestabilnost (10,6%), korupcija (10 %) ².

Indeks poslovne konkurentnosti (Business Competitiveness Index-BCI) prikazuje konkurentnu sposobnost kompanija posmatrane privrede. U Srbiji kontinuirano pogoršanje ocene poslovnih prilika govori o padu ovog indikatora, koji se već duže vreme nalazi ispod dugoročnog proseka³. Indeks poslovne konkurentnosti uzima u razmatranje dve ključne varijable: kvalitet poslovnog okruženja i sofisticiranost poslovnih operacija i strategija koju primenjuju domaća preduzeća. Pozicija koju zauzima privreda Srbije velikim delom rezultat je odsustva strategijske orijentacije menadžmenta, neinvestiranja u znanje i veštine, kvalitet i inovacijsku aktivnost. Konkurentnost srpskih preduzeća se uglavnom zasniva na izvozu kooperativnih usluga, uz primenu stranih tehnologija (licence, zajednička ulaganja-join venture, itd). Zbog niskih ulaganja u istraživanje i razvoj, izostao je dinamičniji razvoj kapaciteta sopstvene tehnologije, pa tako naša preduzeća uglavnom primenjuju uvoznu tehnologiju. Posledice ekonomske krize, uz smanjen priliv kapitala, dodatno su usporile dinamiku sprovođenja strukturnih reformi.

Dakle, srpska ekonomija se danas nalazi na znatno nižem nivou razvoja u odnosu na onaj koji je postojao pre dvadesetak godina, a istovremeno je izložena daleko jačem konkurentskom pritisku. I pored toga što pokazatelj konkurentnosti nacija koji daje Svetski ekonomski forum ne odražava realno stanje odnosno njegovu punu prtećnost, ne može se osporiti činjenica da prikazani rezultati i analize ne ukazuju na faktore koji ograničavaju razvoj Srbije, odnosno uslovljavaju njeno loše pozicioniranje na svetskom nivou. Sve to ukazuje na potrebu jednog kompleksnijeg pristupa ovom problemu u strateškim opredeljenjima razvoja u narednom periodu.

² The Global Competitiveness Report 2015-2016. WEF, Geneva , str. 316. (2015)

³ Svetski ekonomski forum Indeks poslovne konkurentnosti prati do 2008.

2. Faktori konkurentske prednosti i njihove karakteristike

Ne možemo da postavimo čvrste polazne osnove za izgradnju nacionalne konkurentnosti, ako se prvo ne zapitamo koji faktori određuju konkurentnost nacije. Pitanje šta je to što jednu kompaniju ili privredu čini konkurentnijom u odnosu na druge, odnosno koji faktori imaju presudan značaj za postizanje konkurentnosti na globalnom nivou, postaje sve aktuelnije. Intenzivan proces globalizacije, razvoj tehnologije i pojava na globalnom i kompetitivnom tržištu nameću potrebu za stalnim preispitivanjem postojećih i pronalaženjem novih izvora rasta.

Dugo se smatralo i da je komparativna prednost izvor konkurentnosti. Države, regioni i preduzeća su se oslanjali na prirodne resurse, i povećanje produktivnosti u nameri da prodaju svoje proizvode i usluge što većem broju kupaca, po nižoj mogućoj ceni. Međutim, Porter (Porter, Michael E, 2008) proučavajući uspehe nacionalnih privreda na globalnom nivou razvio je model nacionalne konkurentske prednosti. U modelu nazvanim „nacionalni dijamant“ konkurentska sposobnost privrede, odnosno posmatrane industrije objašnjava se uzajamnim delovanjem četiri bitne determinante: 1) Uslovi vezani za faktore proizvodnje (rad, kapital, zemlja, prirodni resursi i infrastruktura). 2) Uslovi vezani za tražnju (domaće tržište, 3) Prateće industrije (međunarodno konkurentne), 4) Strategija firme, struktura i kvalitet. ⁴

Ovi faktori podjednako ili kao sistem, stvaraju uslove u kojima se preduzeća rađaju i takmiče kroz : a) dostupnost resursa i veština neophodnih za konkurentsku prednost u određenoj privredi, b) dostupnost informacija koje nam govore o mogućnostima i pravcima koje resurse i veštine razvijati, c) ciljevima vlasnika, menadžera i zaposlenih koji doprinose konkurentnosti i kao najvažnije, d) pritisak na preduzeća da investiraju i inoviraju.

Porter ističe da zemlje najlakše uspevaju u industrijama ili delovima industrija gde je dijamant najpovoljniji. To ne znači da će sva preduzeća u privredi postići konkurentsku prednost u toj industriji. U stvari, u najdinamičnijem nacionalnom okruženju, veća je verovatnoća da će neka preduzeća propasti, jer sva preduzeća nemaju iste veštine i resurse i ne koriste nacionalne prednosti podjednako efikasno. Ipak, ona preduzeća koja uspevaju u takvom okruženju uspeće i na međunarodnom tržištu.

⁴ Porter, M : The Competitive Advantage of Nations. In: On Competition-Updated and Expanded Edition. MA. Harvard Business School Press, Boston, 171-211. (2008)

(Ne) Konkurentnost i uloga ljudskog kapitala u kreiranju konkurentske prednosti,

Dijamant je međusobno zavistan sistem. Efekti jednog faktora prenose se na stanje ostalih. Prednost u jednom faktoru, može da stvori ili poboljša prednosti u ostalim. Prednost zasnovana na jednom ili dva faktora je moguća u industrijama koje su zavisne od prirodnih resursa, ali onima koje zahtevaju malo sofisticiranih tehnologija i znanja. Obično se takva prednost pokazala kao neodrživa, jer ih globalni konkurenti mogu lako nadmašiti. Prednosti koje se steknu kroz „dijamant“ su neophodne za postizanje i održavanje konkurentske prednosti u industrijama koje zahtevaju visok stepen posebnih znanja i te industrije su nosioci naprednih privreda. Prednost u svim faktorima nije preduslov za postizanje konkurentske prednosti u industriji. Uzajamno dejstvo više faktora u kojima je ostvarena prednost dovodi do jačanja sopstvenih snaga koje strani konkurenti teško mogu nadmašiti ili kopirati.

Još dva faktora mogu uticati na konkurentnost privrede. To su slučajni događaji i vlada (država). Slučajni događaji su izvan uticaja preduzeća (obično izvan uticaja vlade), kao što su novi izumi, tehnološki napredak, ratovi svetska politička dešavanja, kretanja na stranim tržištima. Oni dovode do poremećaja koji mogu promeniti strukturu industrije i stvoriti šansu za neka nova preduzeća da zamene postojeća. Politika Vlade, na svim nivoima, može poboljšati ili umanjiti konkurentsku prednost.⁵ Neke vladine politike mogu uticati na pojedine faktore konkurentnosti. Investicije u obrazovanje mogu poboljšati uslove faktora proizvodnje. Ali politike koje se donose bez predhodne provere kako one utiču na faktore konkurentnosti mogu umanjiti nacionalnu konkurentsku prednost.

U današnjim uslovima poslovanja, bogatsrvo jedne nacije faktorima proizvodnje kao npr. radna snaga, obradiva zemlja, prirodni resursi, kapital i infrastruktura, jeste bitan, ali ne i dovoljan uslov za postizanje konkurentnosti na globalnom tržištu. Konkurentska prednost zavisi od toga koliko su ovi faktori efikasno i efektivno iskorišćeni. Preduzeća biraju načine na koje će pokrenuti faktore, kao i tehnologiju (procedure i progame) koju će koristiti. Nije bitno samo kako, nego i gde će se faktori razviti, jer se tehnološka znanja i najsposobniji ljudski resursi mogu različito koristiti zavisno od industrije. Najznačajniji faktori proizvodnje jesu oni što podrazumevaju stalna i velika ulaganja i specijalizaciju. Snaga faktora da stvara održivu konkurentsku prednost opada tokom vremena ukoliko se on ne poboljšava i specijalizuje, a to je posebno važno za ljudska znanja i veštine. Nedostatak osnovnih faktora tera preduzeća da se inoviraju i poboljšavaju i tako razvijaju sofisticirane konkurentske prednosti, koje su dugotrajnije. U isto vreme, ti pritisci na preduzeća mogu poboljšati i brže specijalizovati druge faktore kao što su obučena radna snaga i infrastruktura u cilju poboljšanja pozicija u odnosu na konkurente.

⁵ Porter, M. E.: O konkurenciji. FEFA, Beograd, 189-194. (2010)

Znači, da bez adekvatnog upravljanja ulaganja resursa i njihovog korišćenja u produktivne svrhe, razvoj privrede je skoro nemoguće ostvariti. Dobar primer za to je država Japan koja bez obzira što oskudeva u određenim faktorima proizvodnje, uspeva da ostvari zapažene rezultate po pitanju nacionalne konkurentnosti, zahvaljujući veštinama i znanju menadžmenta.

Karakter tražnje, kao i prisustvo kvalitetnih sistema dobavljača i drugih povezanih delatnosti, u velikoj meri određuju razvojne sposobnosti privrede, odnosno posmatrane industrije. Zemlje postižu konkurentsku prednost u industrijama ili delovima industrija gde domaća tražnja daje lokalnim firmama jasniju sliku potreba kupaca od one koju strani konkurenti mogu da dobiju. Posebno važno za svaku zemlju je prisustvo velikih segmenata koji zahtevaju sofisticirane forme konkurentске prednosti.⁶ Što je domaći potrošač zahtevniji u pogledu proizvoda, veći je i pritisak na proizvođača da inovira, unapređuje i oplemenjuje svoju ponudu. Na proizvođaču je da preduzima aktivnosti kojima se pospešuje kvalitet domaće ponude. Sofisticiranim proizvodom kojim se ispunjavaju očekivanja na domaćem tržištu, stvaraju se mogućnosti za podizanje uspešnih rezultata na međunarodnom nivou. Japanci su sofisticirani kupci kamera i zato je njihova industrija kamera vodeća u svetu. Nacionalne strasti se prenose u međunarodno konkurentne industrije sa neobičnom pravilnošću. Stroge domaće potrebe koriste nacionalnoj konkurentskoj prednosti samo ako one odgovaraju potrebama i na drugim tržištima. Ako je domaća tražnja spora u reflektovanju novih potreba, posebno sofisticiranih potreba, domaća preduzeća će imati problem sa ostvarenjem konkurentске prednosti. U slučaju da je sastav domaće tražnje međunarodno sofisticiran i napredan, a ne samo za domaće potrebe, veličina i model rasta domaće tražnje može pojačati domaću prednost u industriji. Veličina domaćeg tržišta je najvažnija za nacionalnu konkurentsku prednost u određenim vrstama industrija, posebno onim sa velikim zahtevima za istraživanjem i razvojem, znatnom ekonomijom obima u proizvodnji, velikim napredkom u tehnologiji, ili visokim stepenom neizvesnosti. Stopa rasta domaće tražnje može biti važna za konkurentsku prednost.⁷ Brz rast domaće tražnje je posebno važan tokom perioda tehnoloških promena, kada preduzeća traže potvrde za nove preoizvode i nove kapacitete. Rast tražnje, kao i svi aspekti kvantiteta tražnje, nije prednost, ukoliko struktura tražnje nije pogodna. Efekti uslova domaće tražnje zavise i od drugih delova „dijamanta“. Bez jake domaće konkurencije, na primer, brzi rast domaćeg tržišta ili veliko domaće tržište mogu izazvati uspavanost, pre nego stimulisati investicije.

⁶ Isto, 177. (2010)

⁷ Porter, M. E., Sakibara, M. : Competition in Japan. Journal of Economic Perspectives 18(1) , 27-50. (2004)

(Ne) Konkurentnost i uloga ljudskog kapitala u kreiranju konkurentne prednosti,

Isto tako, bez prisustva odgovarajućih pomoćnih industrija, preduzeća mogu imati nedostatak sposobnosti da odgovore zahtevnim domaćim kupcima.

Značajan činilac nacionalne konkurentnosti u industriji je prisustvo u privredi povezanih i pomoćnih industrija koje su međunarodno konkurentne. Povezane industrije su one u kojima preduzeća mogu da koordiniraju ili dele aktivnosti u lancu vrednosti kada se takmiče ili one koje obuhvataju proizvode koji su komplementarni.⁸ Deoba poslova može se dogoditi u razvoju tehnologije, proizvodnji, distribuciji, marketingu i uslugama. Konkurentna prednost u nekim pomoćnim industrijama donosi potencijalnu prednost domaćim preduzećima u mnogim drugim industrijama, jer one proizvode inpute koji su široko korišćeni i važne su za inovacije i internacionalizaciju. Prisustvo konkurentskih industrija u privredi može značajno uticati na konkurentnost povezane industrije. Japansko vođstvo u električnim muzičkim aparatima proizašlo je iz uspeha akustičnih instrumenata u kombinaciji sa jakom pozicijom u kućnoj elektronici. Međunarodni uspeh u jednoj industriji može povući tražnju za dopunskim proizvodima i uslugama. Prisustvo međunarodno konkurentnih dobavljača u privredi je posebno važno jer stvara prednost u svim industrijama koje koriste njihove proizvode. Ipak, koristi od domaćih dobavljača i povezanih industrija zavise i od ostatka „dijamanta“. Bez prisutnosti faktorima proizvodnje, uslova domaće tražnje koje daju smernice za poboljšanja proizvoda ili bez konkurencije, blizina domaćih dobavljača može doneti samo male prednosti.⁹

Način na koji su stvorena, organizaovana i vođena preduzeća imaju presudnu ulogu u pozicioniranju preduzeća na svetskom tržištu. Ciljevi, strategija i način organizaovanja preduzeća dosta se razlikuju među privredama. Nacionalna prednost proizilazi iz njihovog dobrog izbora. Model suparništva na domaćem tržištu igra važnu ulogu u presu inovacija i važan je faktor međunarodnog uspeha. Zdrava konkurencija na domaćem tržištu i učešće u intenzivnoj borbi za tržišni prostor jačaju kompaniju i čine je spremnijom za izlazak na inostrano tržište. Konkretno, to znači da bi se kreiranjem konkurentskog okruženja u privredi Srbije i intenziviranjem konkurentskog rivaliteta, izvršio pritisak na srpske kompanije da kvalitetnije posluju razrađujući strategije i strukture kojima bi se lakše prevazišle barijere ulaska na svetsko tržište. Redak je slučaj da

⁸ Porter, M. E. : Cluster and Competition: New Agenda for Companies, Governments and Institutions. "In : On Competition", MA: Harvard Business School Press, Boston, 213-304. (2008)

⁹ Porter, M. E. : The Competitive Advantage of Nations. In: On Competition- Updated and Expanded Edition. MA. Harvard Business School Press, Boston, 171-211. (2008)

se preduzeća koja se nisu srela sa jakom domaćom konkurencijom mogu nositi sa konkurencijom u inostranstvu. Iskustva uspešnih kompanija govore da zavidne pozicije na globalnom tržištu nije moguće zauzeti bez predhodnog odmeravanja snaga na domaćem tržištu. Naravno pod pretpostavkom da na njemu vladaju uslovi i pravila intenzivne tržišne utakmice. Dakle, ako nema suparništva među konkurentima prednosti domaće konkurencije su poništene. Jer, suparništvo među konkurentima vodi ka ulasku novih dobavljača ili povezanih industrija. Postupak kojim se stvaraju novi poslovi u privredi je veoma značajan za konkurentsku prednost nacionalne ekonomije, jer poboljšava proces inovacija. Preduzetnički razvoj je nezaobilazna komponenta za unapređenje konkurentnosti. Naime, i teorija i praksa ukazuju na to da preduzetnički način razmišljanja i upavljanja stvaraju mogućnost kreiranja održive konkurentne strukture. Takođe, je važan i odnos između menadžera i lidera ili zaposlenih i preduzeća. Privrede će uspjeti u industrijama gde su ciljevi i motivacija usaglašeni sa izvorima konkurentne prednosti.

Iz svega predhodnog proizilazi da raspoloživost faktora proizvodnje može biti značajan činilac za podizanje konkurentnosti na globalno tržištu. Dalje, da veličina tržišta i stepen suparništva na domaćem tržištu, kao i postojanje kvalitetnih sistema dobavljača i drugih povezanih delatnosti mogu da pospešuju deluju na nivo konkurentnosti privrede, ali znanje je bazični kapital savremenog društva i ključni faktor ekonomskog razvoja i konkurentnosti. Kvalitet studenata, radnika, menadžera i istraživača određuje inovacioni kapacitet zemlje i osnova je za ekonomsku konkurentnost i prosperitet društva.

3. Uloga ljudskog kapitala u kreiranju konkurentne prednosti srpskih preduzeća

Postoji opšta saglasnost da visokostručna lica čine najveći i najznačajniji potencijal i da su potencijani razvojni resurs. Kvalitet studenata, radnika, menadžera i istraživača određuje inovacioni kapacitet zemlje i osnova je za ekonomsku konkurentnost i prosperitet društva. Uspešne zemlje XXI veka su one čiji su građani kreativni, prilagodljivi i obučeni. Međutim, Srbiju, je tokom poslednje dve decenije, napustila jedna sjajna naučna elita, tražeći, pre svega, bolje uslove za život i rad. Zato, upravljanje ljudskim resursima nameće potrebu iznalaženja odgovarajućih modelskih pristupa, i odgovarajuće institucionalne podrške, koji će obezbediti, pre svega, povoljnu klimu u zemlji i instrumentarijum za ostvarivanje fundamentalnog cilja „smanjenja odliva stručnjaka“ i omogućiti njihov znatniji povratak čije znanje treba da koristi izgradnji konkurentne prednosti privrednih subjekata u zemlji. Radi ostvarenja tog zadatka, osim željenog cilja, potrebno je i da postoji jasna vizija i očekivanost,

(Ne) Konkurentnost i uloga ljudskog kapitala u kreiranju konkurentne prednosti,

motivisanost i maksimalna posvećenost članova službi odnosno tima, kreativnost, vertikalna i horizontalna saradnja sa drugim učesnicima, kao i jasna i iskrena komunikacija i koordinacija i kontrola nadležnog državnog organa. Funkcija cilja je kako izgraditi konkurentnu prednost nacionalnih razvojnih subjekata. Inače, upravljanje se odnosi na politiku, praksu i strukturu, koje sve utiču na ponašanje poslovnih subjekata i na njihove stavove i radnu uspešnost. Konkurentnost se odnosi na sposobnost državnih i privrednih subjekata da zadrže i povećaju tržišni udeo unutar okvira svog delovanja. Takođe, konkurentnost se odnosi i na široki spektar relacija i odnosa, koje se kroz dinamiku razvoja mogu stalno nadograđivati i usavršavati.

U stručnoj javnosti često čujemo protivurečne stavove po pitanjima znanja i obrazovanja u Srbiji. Neki od uzroka nezaposlenosti u Srbiji su: nedovoljan priliv direktnih stranih investicija, slaba ponuda poslova, veliki broj osoba sa niskim kvalifikacijama, ali i neodgovarajući sistem obrazovanja, koji praktično proizvodi kadrove koji po sticanju diplome završavaju kao nezaposleni na tržištu rada. Međutim, tačna je činjenica o nedovoljnoj usklađenosti obrazovanja i tržišta rada, posebno kada je reč o praktičnim znanjima i veštinama. Sve više je prisutan problem da ljudi sa završenom školom nemaju odgovarajući nivo određenih veština, sposobnost za samostalno rešavanje problema, analitičku sposobnost i sposobnost za timski rad na projektima. Svedoci smo i da razvoj ekonomije postrava zahteve u pogledu kvalifikacija za ulazak na tržište rada i da se u narednom periodu može očekivati da minimum za ulazak na tržište rada bude završeno srednje obrazovanje. U tom smislu, suština promena u srednjem stručnom obrazovanju treba da bude nastojanje da se uspostavi fleksibilan sistem stručnog obrazovanja koji bi odgovorio na izmenjene zahteve tržišta rada i omogućio sticanje znanja i vrednosti za kvalitetniji i brži profesionalni razvoj i karijeru.¹⁰ Visoko kvalitetno obrazovanje treba da stvara takve stručnjake koji će moći da se uključe u oštru međunarodnu konkurenciju. Univerzitet treba posmatrati kao mesto sticanja znanja, obavljanja profesionalne delatnosti i mesto koje kreira kulturni i društveni razvoj. Posebno je važno je razvijati partnerstvo univerziteta sa privredom i međunarodnim institucijama.

Kada je u pitanju korišćenje znanja sudeći po dosadašnjim iskustvima čini se da državni organ Srbije, odnosno, oni koji su zaduženi za saradnju sa dijasporom, ne koriste raspoloživo znanje koje posedujemo u zemlji, u meri u kojoj je to moguće i potrebno. Ova vremena su za preduzimanje akcije, a što zahteva sposobnost, volju i interes da se okupe i aktiviraju svi ljudski potencijali iz zemlje i oni u inostranstvu koji su dostupni i voljni, kako bi

¹⁰ Stiglic, E. Dz . : Ekonomija javnog sektora. Ekonomski fakultet, Beograd, str. 430. (2004)

zajedno tražili optimalna rešenja za sve probleme sa kojima se Srbija suočava. Kako je objasnila Dr Ljubica M. Zjalić (2011) naučni savetnik Ekonomskog instituta-Beograd znanje kao strukturisana moć uma, koje menja ljude i prilike, preuzimajući odgovornost za kvalitet ljudskih resursa, moglo bi da dovede do zaokreta ka porastu zaposlenosti, pa i privrednom rastu.¹¹ Ako smo već ušli u novo doba-doba znanja, onda je očigledno da će osnova našeg delovanja, od danas pa nadalje morati da bude što racionalnije korišćenje tog najvrednijeg resursa.¹² Dakle, potrebno je zajedničko i usklađeno delovanje odgovarajućih ministarstava, socijalnih partnera, obrazovnih ustanova i tržišta rada. Infrastruktura obrazovanja/učenja podrazumeva i pravnu regulativu, uređena prava i obaveze finansiranja od strane državnih, regionalnih i lokalnih struktura i fondova, izgrađenu mrežu ustanova, udruženja i fondacija koje realizuju programe u ovoj oblasti.

Činjenica je da su odnosi između stručnjaka u dijaspori i onih u zemlji matici često postojali i u prošlosti, ali strateški pristup treba da bude takav da se ove sporadične, vanredne i ograničene veze učine sistemskim, čestim i raznovrsnim. U tom smislu, Vlada treba da podstiče i pomaže samoorganizovanje srpske intelektualne dijaspore i njihove mreže. Intelektualne mreže u dijaspori treba da predstavljaju most između stručnog i naučnog potencijala u zemljama destinacije i stručnog i naučnog potencijala u zemlji matici. Razume se, ciljevi razvoja nameću potrebu i da država bude otvorena za zapošljavanje najboljih stručnjaka/talenata iz inostranstva bilo da su pripadnici naučne dijaspore ili ne. Kada je u pitanju intelektualna dijaspora važne su i odgovarajuće institucije civilnog sektora koje bi promovisale politiku povratka stručnjaka, kao i politiku saradnje na daljinu sa srpskom naučnom dijasporom. Očito je da država Srbija kao institucija nije u mogućnosti da realizuje takvu akciju bez šire podrške društva.

S druge strane, neophodno je kontinuirano stvaranje povoljnog i atraktivnijeg ekonomskog i društvenog okruženja. Treba uvažiti činjenicu da nove vrednosti determinišu nove trendove i da bolji uslovi za uspešno profesionalno ostvarenje postaju sve dominantniji motiv za odlazak visokostručnih kadrova. Potrebno je zaustaviti gubitak velikog intelektualnog potencijala stvaranjem uslova za realizaciju profesionalnih ciljeva u sopstvenoj zemlji. Posebno je važno i da se u narednom periodu uspostavi efikasnija i bilateralna saradnja sa zemljama EU i drugim

¹¹ Zjalić, M. Lj. : Razvoj ljudskih resursa u funkciji strukturnih promena i novih uslova rada. Fakultet za menadžment malih i srednjih preduzeća, Beograd, str.17-25. (2011)

¹² Carayannis, E. G, Alexander, J. M. : Global and Local Knowledg. Palgrave, Mac-millan, New York, 1. (2006)

(Ne) Konkurentnost i uloga ljudskog kapitala u kreiranju konkurentne prednosti,

razvijenim ekonomijama, naučnim i specijalizovanim institucijama u svetu na naučno-tehničkom, kulturnom i drugom planu, a radi obezbeđivanja odgovarajuće specijalizacije, stručnog usavršavanja mladih intelektualaca iz Srbije uz obezbeđivanje njihovog povratka i profesionalnog angažovanja u zemlji matici. Tržište rada za istraživače i inovatore, kako u pogledu zakonskih rešenja tako i u pogledu funkcionisanja, treba i kod nas, kako to čine sve evropske zemlje, da je harmonizovano sa rešenjima EU.¹³ Kreatori politike u našoj zemlji treba da obezbede uslove kojima će osigurati da karijera istraživača bude što privlačnija i da se smanje i progresivno eliminišu prepreke koje još uvek onemogućavaju mobilnost istraživača.

Istaknut je značaj ulaganja u ljudski kapital, međutim, nivo ulaganja u obrazovanje u Srbiji je veoma nisko. Ministarstvo nije uspelo da napravi značajniji korak u pogledu izdvajanja sredstava za istraživanje i razvoj. Tako se Srbija prema izdvajanjima za istraživanje i razvoj nalazi na samom dnu liste zemalja. U prvim decenijama novog veka Srbija je izdvajala za istraživanje i razvoj 0,1% do 0,41% bruto domaćeg proizvoda.¹⁴ Privreda Srbije nije izdvojila značajna sredstva i o tome nema preciznih podataka. Procenjuje se da ukupna ulaganja u nauku u Srbiji u 2016.godini neće prelaziti 0,3% BDP-a, što Srbiju još uvek svrstava među zemlje sa najmanjim ulaganjima u nauku, kako u razvijenom svetu, tako i u regionu. Nasuprot Srbiji u svim visoko i srednje razvijenim zemljama sveta, ulaganja u nauku stalno se uvećavaju. U našoj zemlji pored niskog izdvajanja za nauku brine i odsustvo jasnog pozitivnog opredeljenja o povećanom izdvajanju. Investiranje u ljude i veštine je neophodno, jer je to jedini način da se očuva i unapredi konkurentna prednost. Osim što je bitno koliko se izdvaja za obrazovanje, bitno je i kako se raspoređuje ulaganje u obrazovanje i da li je ta raspodela u interakciji sa okruženjem i tražnjom okoline(nije sve jedno gde će koji fakultet ili institut biti raspoređen).

Specifične preduzetničke, menadžerske i veštine ostalih zaposlenih su ključni resurs u kreiranju sposobnosti preduzeća za ekspanziju na nova proizvodna i geografska tržišta. To podrazumeva i da preduzeća zapošljavaju veliki broj visokokvalifikovanih pojedinaca sa visokim (tercijalnim) obrazovanjem i mnogim dodatnim veštinama, kao što su informatička pismenost, poznavanje stranih jezika, sposobnost za vođenje

¹³ U novoj strategiji EU do 2020.godine jedan od ciljeva je povećanje udela stanovnika sa završenom visokim (tercijalnim) obrazovanjem sa sadašnjih 31% na najmanje 40% u populaciji starosti između 30 i 34 do 2020.godine.

¹⁴ Republika Srbija-Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja : Nacrt strategije naučnog i tehnološkog razvoja R. Srbije za period od 2016 do 2020. godine "Istraživanje za inovacije", Beograd, 8. (2015)

timova, mobilnost i sposobnost učenja i savladavanja novih tehnologija, jer samo postojanje takvih sposobnosti menadžera i zaposlenih u preduzeću omogućavaju konkurentsku prednost na tržištu koje se sve više globalizuje. Zato se na nivou EU nastoji nametnuti paradigma doživotnog učenja i kontinuiranog prilagođavanja potrebama tržišta rada. Kako je već pomenuto, pravilno upravljanje ljudskim resursima je direktan izvor poboljšanja kvaliteta i produktivnosti, pa sa tim i konkurentnosti, ali istovremeno taj resurs se mora kontinuirano razvijati i usavršavati. U tom smislu, u svakom preduzeću profesionalni treninzi, konsultantska podrška i stručno obrazovanje i razvoj posebnih veština menadžera i zaposlenih moraju zauzimati značajno mesto.

U društvima koja se zasnivaju na znanju, obrazovanje odraslih i doživotno obrazovanje postali su neophodnost u cilju održavanja i povećanja konkurentnosti zaposlenih.¹⁵ Novi zahtevi koje postavlja društvo i radna sredina očekuju od svakog pojedinca da nastavi sa obnavljanjem, inoviranjem znanja i veština tokom celog života. Novi koncept obrazovanja predstavlja izazov postojećim praksama, jer je za njega potreban efikasan sistem unutar formalnih i neformalnih obrazovnih sistema, modernizacija i veća kreativnost i fleksibilnost. To zahteva novi pristup obrazovanju odraslih unutar koncepta doživotnog učenja. Doživotno učenje, prema definiciji evropske komisije je svo ono učenje koje se preuzima tokom celog života čoveka, s ciljem poboljšanja znanja, veština i kompetencija u okviru lične, građanske, društvene perspektive ili vezano za zaposlenje. Ono podstiče socijalnu uključenost pojedinca i razvija njegove sposobnosti što vodi do ličnog zadovoljstva. Krajnji cilj podsticaja doživotnog učenja je stvaranje društva koje uči i koje teži socijalnom i opštem dobru, razvijanje kvalifikacija temeljenih na kompetencijama i rezultatima učenja, trajno usklađivanje obrazovanja s potrebama tržišta rada, izgradnja sistema obrazovanja i osposobljavanja koji omogućava doživotno učenje i pokretljivost. Upravo u tom delu neformalno obrazovanje dobija na značaju, jer treba da obezbedi sprovođenje principa doživotnog učenja i kompenzira nedostatke formalnog obrazovanja.

Da bi se poboljšalo obrazovanje odraslih i u potpunosti usvojio koncept doživotnog učenja bitna je saradnja između svih zainteresovanih strana, ministarstva, poslodavca, sindikata, asocijacija privrede i neprivrede, nevladinih organizacija koje zajednički deluju u stvaranju mogućnosti za trajno učenje i osiguravaju priznanja, potvrde i primenljivost. Neophodna su nova partnerstva stejholdera, posebno među predstavnicima obrazovnih institucija i poslodavaca. Posebna pažnja se mora usmeriti na

¹⁵ Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020.godine. „Sl glasnik RS“ br. 107/2012.

(Ne) Konkurentnost i uloga ljudskog kapitala u kreiranju konkurentne prednosti,

stanje kako poslodavci priznaju i vrednuju kvalifikacije stečene u procesu neformalnog obrazovanja, sertifikaciju, saradnju i razmenu iskustva između univerziteta, obrazovnih institucija i davalaca edukacije, benčmarking, primenu standarda i motivacije za učenje u cilju uspostavljanja kvaliteta i vrednosti kvalifikacija na tržištu rada. Takvo delovanje stvara klimu koja razvija „društvo znanja“ i „organizacije koje uče“. Na duži rok se postiže i kultura učenja.

Preduzetnički razvoj je nezaobilazna komponenta za unapređenje konkurentnosti u Srbiji.¹⁶ I teorija i praksa ukazuju na to da preduzetnički način razmišljanja i upravljanja stvaraju mogućnost kreiranja održive konkurentne pozicije. U tom smislu, bitno je ostvariti mnogo veću posvećenost preduzetničkom obrazovanju referentnih institucija nadležnih za obrazovanje. U proteklom periodu stvaranje partnerstva za doživotno učenje u oblasti preduzetništva u Srbiji je išlo sporo, mada je svest o značaju saradnje već prisutna kod velikog broja zainteresovanih strana. Do sada je naglasak bio na preduzetništvu u okviru stručnog obrazovanja, a sada je neophodno posvetiti veću pažnju modalitetima uvođenja preduzetništva na svim nivoima formalnog obrazovanja (osnovnom, srednjem i visokom). Takođe, što se tiče neposredne realizacije obrazovnih programa ističe se da se pitanjem razvoja ključnih preduzetničkih veština treba baviti sistemski. Posebno je neophodno podsticati saradnju između škola i preduzeća. Preduzetnike je potrebno motivisati da se povezuju sa fakultetima i naučno-istraživačkim institucijama u cilju ostvarivanja zajedničkih projekata. Kompanije, instituti i fakulteti mogu zajednički ulagati u razvoj novih proizvoda ili inovirati postojeće. Takođe, treba otvarati centre za zajednička istraživanja.

4. ZAKLJUČAK

Republika Srbija je propustila izuzetnu priliku da u proteklom periodu značajnije unapredi i poboljša performanse svoje privrede. Da proces nije išao zadovoljavajućim tempom, potvrđuju brojni nalazi, među kojima je tradicionalno relevantna ocena Svetskog ekonomskog foruma. Kao što je izneto u radu prema podacima ove institucije Srbija je pala na nizak nivo po stepenu konkurentnosti, i to ne samo mereno prema razvijenim privredama sveta, nego i u poređenju sa privredama našeg regiona. Ukupnom padu globalnog indeksa konkurentnosti privrede Srbije, u velikoj meri doprinela je makroekonomska nestabilnost, zatim pad

¹⁶ Ministarstvo privrede : Strategija za podršku razvoja MSP, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015 do 2020.godine i Akcioni plan za sprovođenje Strategije za podršku razvoju preduzetništva i konkurentnosti. Beograd, 1-2. (2015)

efikasnosti institucija, neefikasnost tržišta rada, neefikasnost tržišta roba, nedostatak inventivnosti i inovacija, nesofisticiranost poslovanja, loši uslovi za biznis, neadekvatan sistem obrazovanja, naročito visokog, odliva talenata, odsustvo motivisanosti i radne etike, nedovoljno razvijena fizička i inovativna infrastruktura, korupcija politička nestabilnost, pristup finasijama, neefikasna državna administracija, nedovoljan pristup finasiranju, nepovoljna poreska regulativa itd.

Srbija se prema nalazima Svetskog ekonomskog foruma nalazi u drugoj fazi ekonomskog razvoja-fazi vođenoj efikasnošću. Države u ovoj fazi već imaju kreiranu osnovnu infrastrukturu, međutim kad je reč o indikatorima konkurentnosti Srbije oni ne ukazuju na spremnost ekonomije da evoluiru u napredniju fazu razvoja. Problem je što Srbija i pored sprovođenja određenih reformi još uvek je daleko od željene pozicije i željenih performansi svoje privrede. Sigurno je da će i posledice aktuelne krize taj put dodatno otežati, jer podrazumevaju brzo prilagođavanje eksternih strategija rasta izmenjenim uslovima poslovanja. Za Srbiju nema lakog niti brzog načina da ukloni brojna ograničenja i krupne determinante nekonkurentnosti. Za stvaranje konkurentne prednosti treba mnogo vremena, ulaganje i sreće da se nađe u sledećoj fazi razvoja konkurentnosti.

Potrebna je izuzetna pažnja i adekvatne aktivnosti državnih organa, privrednih subjekata naročito privrednih komora, kao i medija, na podizanju svesti, u narodu, ali i kod izvršnih i zakonodavnih vlasti, da bez ulaganja u istraživanje i razvoj, u inovacije, nema napredka niti povećanja konkurentnosti privrede Srbije. Ako smo već ušli u novo doba-doba znanja, onda očigledno da će se osnova našeg delovanja, od danas pa nadalje morati da bude što racionalnije korišćenje tog najvrednijeg resursa. Na kraju, neophodno je čitavu spiralu negativnih ekonomsko-političkih faktora neutralisati i nadomestiti uspešnim završetkom privrednih reformi, kada bi i aspekt privlačenja stranih direktnih investicija dobio svoj puni intezitet i značaj, što je za podizanje konkurentnosti na zadovoljavajući nivo, od ključnog značaja za zemlju na putu tranzicije i suočavanja sa izazovima globalne ekonomske krize.

5. REFERENCE

2. Becker, G. : Human capital. National Bureau of Economic Research, New York. (1975)
3. Carayannis, E. G., Alexander, J. M.: Global and Local Knowledge. Palgrave, Mac-millan , New York. (2006)
4. Europe 2020. : A European strategz for smarta, sutable and inclusive growth. European Commision, Brussels. (2010)

(Ne) Konkurentnost i uloga ljudskog kapitala u kreiranju konkurentne prednosti,

5. Kozomara, J. : Tehnološka konkurentnost. Ekonomski fakultet, Beograd. (1994)
6. Mankiw N. G., Mark P. T.: Ekonomija. Data Status, Beograd. (2008)
7. Ministarstvo privrede: Strategija za podršku razvoja MSP, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015 do 2020.godine i Akcioni plan za sprovođenje Strategije za podršku razvoju preduzetništva i konkurentnosti. Beograd, str. 1-2. (2015)
8. Porter, M. E. : The Competitive Advantage of Nations. In: On Competition- Updated and Expanded Edition. MA. Harvard Business School Press, Boston. (2008)
9. Porter, M. E. : O konkurenciji.FEFA, Beograd.. (2010)
10. Porter, M. E. : The Competitive Advantage of Nations. Press. New York. (1998)
11. Porter, M. E., Sakibara, M. : Competition in Japan, Journal of Economic Perspectives 18(1), 27-50. (2004)
12. Porter, M. E. : Cluster and Competition: New Agenda for Companies, Governments and Institutions.“In : On Competition“, MA: Harvard Business Press, Boston. (2008)
13. Savić, N., Pitić, G. : Kuda ide konkurentnost . FEFA, Beograd. (2010)
14. Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020.godine. „Sl glasnik RS“ br. 107/2012
15. Zjalić M. Lj. : Rzvoj ljudskih resursa u funkciji strukturnih promena i novih uslova rada. Fakultet za menadzment malih i srednjih preduzeća, Beograd. (2011)
16. Stiglic, E. Dz. : Ekonomija Javnog sektora. Ekonomski fakultet, Beograd. (2004)
17. The Global Competitiveness Report 2015-2016, 2014-2015, 2014-2013, 2013-2012. 2012-2011., WEF, Geneva. (2011), (2012), (2013), (2014), (2015)

THE LEVEL OF NATIONAL COMPETITIVENESS AND THE ROLE OF HUMAN CAPITAL IN THE CREATION OF COMPETITIVE ADVANTAGE

Vladimir Mitrovic, Ivana Mitrovic

Abstract: The new economy is organized around global networks of capital, management and information, which is based on technology. In this dynamic and growing international trade and the emergence of aggressive competition in the competitive and global market changing rules of the game and the positions which certain factors are in creating a competitive advantage in the global market. Technological development, innovation, knowledge and skills have become crucial factors for the development of an economy and its companies. Proper management of human capital is a direct source of improving quality and productivity at work, and with it the competitiveness of the most important prerequisite for achieving this goal is quality education. Investing in people and skills is essential, because it is the only way to preserve and improve competitiveness advantage. The need for continuing education caused great dynamism of modern society, the rapid technical and technological development, especially ICT, which requires the creation of new knowledge and skills, as well as creating new occupations, but at the same time that resource must be continually developed and improved

Key words: competitiveness, competitiveness factors, human capital, the use of knowledge, business